

УДК 330.16.338.436.33

Л. І. Катан,

кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри фінансів,
Дніпропетровський державний аграрний університет

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

У статті запропоновані методичні засади, які дозволять вітчизняним та зарубіжним капіталодавцям одержати комплексну оцінку фінансового та економіко-соціально-екологічного стану регіонального аграрного виробництва та сільської території, а також виділити пріоритетні напрями для мобілізації та використання фінансових ресурсів в регіоні

The paper proposed methodological framework that will allow domestic and foreign investors to obtain a comprehensive assessment of the financial and economic — social — ecological state of the regional agricultural production and rural areas and highlight priority areas for mobilizing and using financial resources in the region.

ВСТУП

В умовах формування ринкового середовища при визначенні наслідків та викликів світової фінансової кризи 2008 р. одними з найефективніших стимулів формування сталого розвитку аграрної сфери України стають фінансові, тому питання, пов'язані з формуванням і вдосконаленням системи фінансового забезпечення аграрної сфери та пошуком перспективних джерел її фінансування, набувають актуальності.

Перспективним інструментом зміцнення системи фінансового забезпечення аграрної сфери є виділення інноваційно орієнтованого кластера аграрної сфери із урахування існуючого науково-інноваційного потенціалу, рівня господарювання конкретної території, специфіки розвитку окремих сфер сільськогосподарської діяльності, а також можливих обмежень виробничого, економічного, соціального і екологічного характеру. Утворення таких кластерів зміцнює систему фінансового забезпечення діяльності як аграрних підприємств, так і сільських територій, що веде до розвитку і підвищення конкурентоспроможності регіону та держави та дозволяє формувати пріоритети сталого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням проблеми формування кластерних структур займається велика кількість сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців,

серед яких М. Портер, В. Фельдман, Т. Андерсен, Р. Стоун, П. Арена, Д. Хені, Ж. Вейс, П. Антіла, В. Бакума, Н. Васильєвої, М. Кропивка, П. Саблук, С. Соколенко та інші. Ними досліджено теоретичні аспекти формування конкурентноспроможних кластерів, проблеми та перспективи розвитку кластеризації на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Науковою скарбницею теоретико-методологічних підвалин процесів фінансового забезпечення агроформувань та підвищенню їх конкурентоспроможності з позиції сталого розвитку займаються відчизняні учені-економісти так як, В. Борисова, О. Веклич, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, А. Гайдучький, О. Гудзь, А. Лисецький, П. Саблук, М. Паламарчук, В. Царенко, А. Чупіс та інші. Їх фундаментальні дослідження наклали свій відбиток на осягнення сутності проблем фінансування, кредитування, оподаткування агроформувань, що ознаменувало початок якісно нового підходу до розгляду проблем фінансового забезпечення згідно з новою етикою навколишнього середовища, яка закріплена в концепції сталого розвитку.

Незважаючи на значну кількість слухних пропозицій та узагальнень щодо методологічних засад створення інституту кластерів у аграрній сфері, до останнього часу як в теоретичному, так і методологічному контексті існують прогалини, які не дозволяють вийти на системне бачення фінансового забезпечення сталого розвитку регіональної аграрної сфери.

Рис. 1. Етапи діагностики рівня фінансового забезпечення аграрної сфери регіону

Метою статті є розробка методологічних засад діагностики рівня фінансового забезпечення кластерної моделі аграрної сфери регіону, що дозволить здійснювати прийняття об'єктивних, своєчасних і гнучких фінансових рішень щодо напрямів розміщення фінансових ресурсів, використовувати стратегічне фінансове планування та прогнозування джерел фінансових ресурсів для формування сталого розвитку як аграрного виробництва, так і сільських територій в регіоні.

РЕЗУЛЬТАТИ

В основі фінансування сталого розвитку аграрної сфери лежить система його фінансового забезпечення, розроблення якої вимагає розгляду та уточнення теоретичного підґрунтя основних понять і категорій з метою їх подальшого застосування.

Вважаємо, що система фінансового забезпечення сталого розвитку аграрної сфери — це сукупність фінансових методів, важелів, інструментів та форм її фінансування з метою забезпечення продовольчої безпеки держави, а рівень фінансового забезпечення — це відповідні обсяги фінансові ресурсів, які використовуються для покриття витрат, пов'язаних з формуванням сталого розвитку аграрної сфери відповідного рівня (держава, регіон або суб'єкт господарювання).

Щодо внутрішньої будови, то ми пропонуємо розглядати фінансове забезпечення сталого розвитку аграрної сфери у формі сукупності фінансових методів, які були сформовані в межах адміністративної системи, та нових ринкових методів [1].

За формами фінансування системи фінансового забезпечення сталого розвитку аграрної сфери особлива увага повинна приділяти-

ся: державному фінансуванню — тобто фінансуванню на безповоротних засадах за кошти бюджету і позабюджетних фондів; фінансуванню за рахунок позикових коштів — кредитів банку, небанківських установ і міжнародних організацій; самофінансуванню — використанню суб'єктами господарювання власних фінансових ресурсів; інвестуванню, що передбачає мобілізацію та використання інвестиційних ресурсів як вітчизняних, так і зарубіжних капіталодавців.

Проведені дослідження свідчать про те, що за умови засто-

сування факторного та кластерного аналізу можливо досить обґрунтовано виділити пріоритети відповідних показників фінансового забезпечення та економіко-соціального розвитку об'єктів дослідження й здійснювати управління ними з метою формування кластерів на регіональному рівні [2; 3]. На відміну від традиційних методів ранжування, коли використовується діагностика за однією ознакою [4] або поетапний відбір за кількома ознаками [5], проведення факторного аналізу та багатомірної класифікації дозволяє провести групування з урахуванням різнобічних характеристик об'єктів.

Тому, на наш погляд, такий спосіб дослідження в сукупності є ефективнішим за традиційні. Аналіз рівня фінансового забезпечення сталого розвитку аграрної сфери регіону за допомогою факторного аналізу дає змогу визначити сукупність певної кількості показників, які всебічно характеризують його стан за деякий період і мають різну природу. Для структуризації сукупності об'єктів доцільно використовувати кластерний аналіз, метою якого є класифікація дослідженої сукупності об'єктів до її однорідності за рівнем фінансового забезпечення з урахування різнобічних характеристик об'єктів.

Схему розробленого методичного підходу щодо діагностики рівня фінансового забезпечення аграрної сфери регіону в розрізі адміністративних районів наведено на рис. 1.

Під час опрацювання гіпотези щодо набору показників, які суттєво впливають на сталість аграрної сфери регіонів та країни, проведений монографічний аналіз показав, що дослідники, які вивчають проблему соціально-економічного розвитку країни (регіонів), пропонують для аналізу різні показники як за якістю

відображення соціально-економічних процесів, так і за кількістю, без обґрунтування факту їх введення в практику [6; 7]. За результатами дослідження матеріалів публікацій [8—10] та власного моніторингу показників соціально-економічного розвитку [2] було виділено систему з 22 показників по кожному району, які агрегувалися за напрямками "фінансове забезпечення" та "соціально-економічний розвиток": обсяги інвестицій в основний капітал на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.; обсяги прямих іноземних інвестицій на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.; фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, тис. грн.; кредиторська заборгованість підприємств району, тис. грн.; дебіторська заборгованість підприємств, тис. грн.; власний капітал підприємств, тис. грн.; позичковий капітал підприємств, тис. грн.; державне бюджетне фінансування, тис. грн.; загальна площа сільськогосподарських угідь, тис.га; продукція рослинництва, тис. грн.; продукція тваринництва, тис. грн.; середньорічна вартість основних фондів, тис. грн., середньорічна вартість оборотних коштів, тис. грн.; середньомісячна заробітна плата, грн.; питома вага збиткових підприємств, %; середньорічна кількість працівників, тис. осіб.; площа введеного в експлуатацію житла в сільській місцевості, м²; кількість загальноосвітніх навчальних закладів, од.; кількість дошкільних навчальних закладів, од.; кількість загальноосвітніх навчальних закладів, од.; викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис.т.

Провівши кореляційний аналіз, який дозволяє визначити взаємозв'язок між об'єктами дослідження, з усіх прийнятих до аналізу показників, було відокремлено 17 показників, які мають суттєвий вплив на сталий розвиток аграрної сфери району. Таким чином, напрям "фінансове забезпечення" за районами формують такі показники: обсяги інвестицій в основний капітал на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.; обсяги прямих іноземних інвестицій на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.; фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, тис. грн.; кредиторська заборгованість підприємств району, тис. грн.; дебіторська заборгованість підприємств, тис. грн.; власний капітал підприємств, тис. грн.; позичковий капітал підприємств, тис. грн.; державне бюджетне фінансування, тис. грн.

Напрямок "соціально-економічний розвиток" за районами характеризують такі показники:

Рис. 2. Матриця кластеризації адміністративних районів за рівнем фінансового забезпечення

загальна площа сільськогосподарських угідь, тис.га; продукція рослинництва, тис. грн.; продукція тваринництва, тис. грн.; середньомісячна заробітна плата, грн.; питома вага збиткових підприємств, %; середньорічна кількість працівників, тис. осіб.; площа введеного в експлуатацію житла в сільській місцевості, м²; кількість загальноосвітніх навчальних закладів, од.; обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис.т.

Кластеризація адміністративних районів здійснюється у вигляді матриці, в якій стан об'єкта дослідження характеризується не в статично, а в динаміці до попереднього періоду, що дозволяє виявити напрями змінення тенденцій розвитку об'єкта у контексті рівня фінансового забезпечення (Фактор 1 — горизонтальна вісь) і рівня соціально-економічного розвитку (Фактор 2 — вертикальна вісь) (рис. 2).

Перший кластер утворюють сільські території, для яких значення першого та другого фактора позитивне. Вони є найбільш соціально та економічно розвинутими територіями з оптимальним фінансовим забезпеченням і можуть стати основою для створення інноваційного орієнтованого аграрного кластера у відповідному районі. Фінансове забезпечення є достатнім для переходу на інноваційно-інвестиційний тип розвитку.

Другий кластер утворюють райони, для яких значення другого фактора є позитивним і перевищує загальне середнє значення цього фактора по всім районам, але значення першого фактора є негативним. До цього кластера відносяться конкурентоспроможні райони, але їх розвиток і нарощування виробничим потенціалу вимагають перегляду існуючої системи фінансового забезпечення та здійснення державної підтримки, нової системи фінансового планування та прогнозування фінансової діяльності. Для цих сільських територій харак-

Таблиця 1. Результати кластеризації районів Дніпропетровської області за період 2000—2010 рр.

Кластер	2000 р.	Кількість районів, од.	2010 р.	Кількість районів, од.
Кластер 1	Магдалинівський, Новомосковський,	2	Новомосковський, Синельниківський	2
Кластер 2	Покровський, Солонянський, П'ятихатський, Синельниківський, Криничанський	5	Покровський Магдалинівський	2
Кластер 3	Апостолівський, Юр'ївський, Дніпропетровський, Криворізький, Петропавлівський	5	Дніпропетровський, Криворізький	2
Кластер 4	Софіївський, Васильківський, Томаківський, Межівський, Верхньодніпровський, Петриківський, Царичанський, Широківський	8	Апостолівський, Верхньодніпровський, Васильківський, Межівський, Петриківський, Царичанський, Юр'ївський, Петропавлівський, Томаківський, Софіївський, Солонянський, П'ятихатський, Криничанський, Широківський	15

терна тенденція щодо стійкого соціально-економічного розвитку при недостатньому фінансовому забезпеченні.

До третього кластера належать сільські території, для яких при достатньому фінансову забезпечення не спостерігається належного соціально-економічного розвитку.

Четвертий кластер складають території, для яких значення за двома факторами є негативними. Це так звані "депресивні райони", що характеризуються негативною динамікою всіх розглянутих показників — такі території не мають достатніх фінансових ресурсів та мають потребу в покращенні фінансового планування та прогнозуванні та модернізації соціально-економічної політики.

Запропонована методика була розглянута на прикладі аграрної сфери Дніпропетровської області в розрізі 20 адміністративних (сільськогосподарських) районів за період 2000—2010 рр. Результати розрахунків наведені в табл. 1.

У першому кластері знаходяться стабільно два райони: Новомосковський — постійно, Магдалинівський район — у 2000 р., а Синельниківський район — у 2010 р., тобто це означає, що ці райони за досліджуваний період мали достатній рівень фінансового забезпечення та стійкий рівень соціально-економічного розвитку. З позиції фінансового забезпечення райони мають достатній обсяг власних фінансових ресурсів, тому не потребують додаткового фінансування і можуть складати основу для створення кластера аграрної сфери регіону.

У другому кластері знаходяться два райо-

ни, з яких Покровський район — постійно, а Магдалинівський район перемістився з першого кластера. Це означає, що в Покровському районі недостатньо фінансування для його розвитку, а в Магдалинівському відбулося зменшення фінансування. В даному випадку з метою залучення додаткових фінансових ресурсів може бути використаним механізм формування кредитних спілок, а також посилено оперативне фінансове планування та контроль.

У третьому кластері постійно знаходяться два райони: Дніпропетровський та Криворізький, це дає підстави стверджувати, що відбу-

вається неефективне використання фінансових ресурсів і така ситуація вимагає створення більш ефективних виробничих структур у вигляді, наприклад, виробничих та обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів.

У четвертому кластері відбулося збільшення кількості районів з незадовільним рівнем фінансового забезпечення та відсталим соціально-економічним розвитком. Це означає, що райони є непривабливими для капітолодавців, і тому, крім власних фінансових ресурсів аграрних підприємств цього району, тільки додаткове державне цільове фінансування повинно стати джерелом фінансування усіх заходів, як дозволять району вийти з депресивного стану і стати інвестиційно привабливим та конкурентоспроможним, а потім вже розглядатися як основа формування аграрного кластера.

Таким чином, можна константувати, що в Дніпропетровській області кількість районів, що входять до першого кластера, може бути збільшена втричі, а саме — при збільшенні фінансування поповнити перший кластер можуть два райони: Покровський та Магдалинівський, а при зміні умов соціально-економічного розвитку до цього кластера можуть увійти Дніпропетровський та Криворізький райони.

Сьогодні розвитку Дніпропетровської області підтверджує цю пропозицію тим, що у 2011 р. згідно з Комплексною стратегією розвитку регіону до 2015 р. сільське господарство області визначено одним з пріоритетних кластерів для підвищення конкурентоспроможності області [11].

У районах, які знаходяться в першому кластері, продовжується покращення соціальних умов мешканців сільських територій з використанням бюджетного фінансування. Так, в рамках програми "Питна вода Дніпропетровщини" у 2011 р. вирішене питання з безперебійним постачанням води в селище Черкаське та Гвардійське Новомосковського району [11].

Здійснюється підтримка двох районів, які входять у другий кластер. В Покровському районі в рамках підтримки молочного тваринництва за бюджетні кошти для двох молочних кооперативів "Світанок Олександрівки" (с. Олександрівка) та "Добробут Андріївки" (с. Андріївка) придбані два сучасних молоковози ТАТА LPT — 613. В цьому ж районі безкоштовно передано в користування 30 племінних нетелей породи чорно-ряба молочна до кооперативу "Світанок Олександрівки" (с. Олександрівка). Крім того, в цьому районі реалізовано пілотний проект будівництва кооперативної молочної ферми вартістю майже 2 млн дол. США.

Здійснюється підтримка Магдалинівського району, а саме — в селянському фермерському господарстві "Медок" відкрито нове овочесховище. Прикладаються зусилля для покращення соціально-економічних умов сільських територій, які належать до третього та четвертого кластерів. Так, триває масштабна реконструкція споруд на водопровідному комплексі Державного промислового підприємства "Кривбаспромводопостачання", швидких безнапірних фільтрів Аульського водопроводу, очисних споруд в с. Голубівка, в експлуатацію введено водогони в с. Кам'янка Апостолівського району, Тернівці. Загальна вартість робіт складає понад 74 млн грн.

ВИСНОВКИ

Наведені вище факти дають підстави наголошувати на адекватності запропонованої методики. Вона може бути використана як для визначення рівня фінансового забезпечення сталого розвитку аграрної сфери районів, так і області чи крани в цілому. Необхідно наголосити на тому, що для зміцнення фінансового забезпечення аграрного кластера за допомогою кредитних ресурсів доцільно запропонувати розподіл банківської системи України на кластери: кластер кредитно-депозитних банків, кластер інвестиційних банків, кластер спеціалізованих банків з обмеженими ризиками, а для аграрної сфери необхідно виділити кластер кооперативних банків, які можуть формуватися на основі кредитних спілок або інших спеціалізованих небанківських установ.

Застосування запропонованої діагностики

дозволить вітчизняним та зарубіжним капіталадателям одержати комплексну оцінку фінансового та економіко-соціально-екологічного стану регіонального аграрного виробництва та сільської території, а також виділити пріоритетні напрями для мобілізації та використання фінансових ресурсів в регіону.

Література:

1. Катан Л.І. Фінансовий лізинг у системі фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку АПК України / Л.І. Катан, Ю.О. Колбасін // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Науковий збірник. — Івано — Франківськ: ВДВ ЦТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. — Вип. III. — Т.2. — С. 235—240.

2. Катан Л.І. Комплексна оцінка інвестиційної привабливості аграрного сектору регіону / Л.І. Катан // Вісник Сумського національного аграрного університету, Серія: Фінанси і кредит. — 2006. — № (8). — С. 58—68.

3. Благуш П. Факторный анализ с обобщениями, пер. с чеш. / П. Благуш — М.: Финансы и статистика, 1983. — 471 с.

4. Герасимчук З. Комплексна оцінка рівня сталого розвитку регіонів України / З.Герасимчук // Економіка України. — 2001. — №5. — С. 34—42.

5. Пространственная организация хозяйства: ТПК или кластеры / Под ред. Ю.Г. Липецца — М.: ИГ РАН, 2006. — С. 26—36 с.

6. Гайдуцький П.І. Корпоративні аспекти Стратегії економічного та соціального розвитку України до 2015 року / П.І. Гайдуцький // Формування ринкових відносин в Україні. — 2004. — № 10 (41). — С. 5—8.

7. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / За заг.ред. В.М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.

8. Васьківська К.В. Пріоритетні напрями сільськогосподарських підприємств регіону / К.В. Васьківська, С.М. Колач // Економіка АПК. — 2010. — № 5. — С. 86—91.

9. Минасов М.Ф. Стратегія устійливого розвитку АПК / М.Ф. Минасов // АПК: економіка, управління. — 2004. — №9. — С. 3—11.

10. Колодко Гжегож В. Глобалізація, трансформація, кризис — що далі? / Гжегож В. Колодко; вводная часть Р.С. Гринберга. — М.: Магістр, 2011. — 176 с.

11. Розвиток сільського господарства // Інформаційно-аналітичний журнал Дніпропетровської облдержадміністрації "Влада". — 2011. — № 2. — С. 29—30.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2012 р.